Gengek és keresztapák

*A szervezett bűnözés és a büntetés-végrehajtás**

Immáron kétségtelen, hogy a világ büntető igazságszolgáltatási rendszerei az ezredforduló táján eddig alig ismert kihívás elé kerültek. A globalizáció és az információs társadalom kialakulása a bűnözés szerkezetére, dinamikájára, volumenére olyan elemi hatással bír, hogy a bűnözés kontrolljának eddigi módszerei, stratégiája könnyen elégtelennek bizonyulhat.

A hagyományosnak tekinthető szervezett bűnözési formák, elkövetési módok rohamosan fejlődnek, nemzetközivé válnak, és új területeket, médiumokat találnak. Ez a kedvezőtlen trend a büntető igazságszolgáltatás minden ágát arra készteti, hogy gondolja újra munkamódszereit, erőforrásainak csoportosítását. Ez alól a büntetés-végrehajtás sem kivétel.

A szervezett bűnözés igen sokarcú, heterogén fogalom. Leegyszerűsített, egyoldalú megközelítése könnyen tévútra vezethet. Előadásomban ezért nem általában a szervezett bűnözésről, hanem annak egyes olyan formáiról, összefüggéseiről ejtenék néhány szót, amelyek a büntetés-végrehajtás működését közvetlenül befolyásolhatják.

Témánk szempontjából két, sok szállal kapcsolódó, de eredetét tekintve mégis megkülönböztető kriminológiai szerkezetről kívánok szólni, amelyek még – szerencsére – csak csíráiban jelentkeznek a magyar hétköznapi gyakorlat problémáiként, de amelyről a vonatkozó nemzetközi tapasztalatok értékelése mindenképpen üdvös lenne. Az első kategória a társadalomra különösen veszélyes, kiterjedt anyagi-technikai-kapcsolati forrásokkal rendelkező, a nyilvánosság és a média által ismert, számon tartott bűnözők csoportja. A második kategóriába a börtönben szerveződő, az úgynevezett „rabtársadalom" talajában gyökerező és működő gengek sorolhatók. A tapasztalatok szerint e két fogvatartotti csoport eltérő jellegű szakmai kihívást jelent. Az első kategóriával kapcsolatban – amelyet zsurnalisztikai fordulattal a „keresztapák" fogva tartásaként jelölhetünk – három jellemzőt emelnék ki.

Az első az, hogy a fogvatartotti populáció egészéhez viszonyítva ez a csoport elenyészően kis létszámú, ezrelékben mérhető.

A második jellegzetesség az, hogy a bűncselekményre irányuló közfigyelem a fogvatartottat sokszor a végrehajtás ideje alatt is elkíséri, ezért minden vele kapcsolatos esemény a szokásosnál nagyobb nyilvánosságot kap.

*Elhangzott 1997. június 4-én a Pesti Vigadóban, a Kriminálexpón.

A harmadik sajátosság az, hogy a keresztapák fogva tartása sokkal több energiába, pénzbe kerül, mint egy „átlagos" fogvatartotté.

Ez annak ellenére így van, hogy az alvilági szervezetek vezetői nem feltétlenül tartoznak a nehezebben kezelhető elítéltek csoportjába. Iskolai végzettségük esetenként, társas intelligenciájuk majdnem mindig kiemelkedik az átlagból. Igazi ellenfélnek azonban nem a büntetés-végrehajtást, hanem a jogrendszer egészét, illetve a piaci konkurenciát tekintik. Ezért, ameddig érdekeik másképp nem kívánják, együttműködő viselkedést tanúsítanak.

A fogva tartás biztonságát az veszélyezteti, hogy ezek az emberek rendelkeznek olyan anyagi háttérrel, hogy szökésüket, szöktetésüket és nem utolsósorban elrejtőzésüket meg tudják szervezni még akkor is, ha ez sokba kerül, akár technikai eszközök, akár emberek vonatkozásában. Másrészt ők maguk is célpontjai lehetnek a konkurens szervezett bűnözői csoportoknak, ezért fokozott védelmet kell számukra biztosítani. Ezen sajátosságok miatt a keresztapákat a világ legtöbb börtönében zárt, erősen őrzött, nagyon magas biztonsági fokozatú, de a belső szabályokat, napirendet tekintve az átlagosnál nem szigorúbb, vagy kifejezetten enyhébb rezsimekben tartják fogva.

E fogvatartotti csoporttal kapcsolatos problémákat úgy lehetne summázni, hogy viszonylag ritkán kerül sor rendkívüli eseményre általuk vagy miattuk, akkor viszont igen súlyos, a fogva tartás biztonságát és a büntetés-végrehajtás törvényes működését nagymértékben veszélyeztető formában. Ehhez hozzájárul az is, hogy az ismert keresztapákat eleve az adott büntetés-végrehajtási rendszer csúcstechnikájával, módszereivel őrzik, ezért ezek esetleges kudarca magas költségvonzatú következményekkel jár, és érzékeny morális károkat okoz. Példaként említeném azt a két évvel ezelőtti angliai eseményt, amikor egy különlegesen őrzött körletről olasz maffiakapcsolatokkal rendelkező, valamint IRA-kötődésű elítéltek fegyveres szökést követtek el. Az illetékesek szerint a szökés előkészítése, a fegyver becsempészése azért vált lehetségessé, mert a büntetés-végrehajtás politikai okokra visszavezethető bizonytalankodása okán kompromisszumokat kötött a biztonsági rendszabályok betartása terén. Említhetném még azt az esetet, amikor páncélozott járművel szabadítottak ki rabokat Németországban, vagy a finn példát, ahol fegyvert szerezve hajtottak végre szökést az elítéltek 1996-ban.

A szökések, szabadítások, leszámolások mellett, illetve azokkal szoros összefüggésben az e fogvatartotti csoporttal kapcsolatos legnagyobb veszély a személyi állomány korrumpálása. A korrupcióval a fenyegetés, zsarolás módszere is együtt jár. A szervezett bűnözés gazdasági erejét tekintve a megvesztegetés finanszírozása nem jelent problémát. A korrupció nem feltétlenül vezet látványos rendkívüli eseményekhez, célja lehet az alvilági vezérek börtönbeli kényelmének, kivételezett helyzetének és főleg a szabad információk hozzáférésének biztosítása. Nem szükséges ecsetelni, hogy ez mennyire káros hatással van egyrészt a köz biztonságára (hiszen a börtön izolációs funkciója nem érvényesül), másrészt a büntető igazságszolgáltatás presztízsére. Régebben és általában a benti kényelem, az élvezeti cikkek megszerzése (kávé, tea, drog) volt az elsődleges igényük, napjainkban a legjellemzőbb kívánalom a szinte már bent is státusszimbólumnak minősülő mobiltelefon.

A keresztapák fogva tartásán túl, mint erre már utaltam, a börtöngengek tevékenysége sorolható a szervezett bűnözés sajátosan büntetés-végrehajtási formáihoz. A szakmai, történeti elemzések azt mutatják, hogy az ilyen tevékenység kibontakozása két feltételhez köthető.

Az egyik – talán lényegesebb kondíció – a jelentős gazdasági erőket mozgató üzleti tevékenység, piac kialakulása. Ez börtönviszonylatban legtöbbször a kábítószer belső terjesztése. Más szervezettséget feltételező kriminális üzletágakkal – fegyverkereskedelem, prostitúció, védelmi pénzek – szemben a kábítószer képes arra, hogy „megcsinálja" saját piacát a börtön zárt viszonyai között is. Hosszú távon nem lehet abban bízni, hogy a szűk fizetőképes kereslet önmagában útját állja a kábítószerek terjedésének.

A másik tényező, amely a tapasztalatok szerint elősegíti a börtöngengek működését, a vérségi, lakóhelyi, szomszédsági és ezzel összefüggésben az etnikai csoportok, szerveződések jelenléte az intézetekben. Ezekre a struktúrákra a szolidaritás, a belső tekintély tisztelete, a kulturális homogenitás, a saját értékek, normák tisztelete jellemző, ami biztosítja a kriminális tevékenységhez szükséges szervezettséget, fegyelmet. Megjegyzendő, hogy az egyes gengek igen ritkán tudják biztosítani a piac kontrollját anélkül, hogy más hasonló rivális gengekkel szembe ne kerülnének. Ezért a börtön terepévé válhat a belső bandák háborújának. Példaként említhetnénk a kaliforniai börtönrendszert, ahol a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején a vidéki és a nagyvárosi latin szomszédsági csoportok a heroinpiac feletti ellenőrzésért egymás ellen folytatott harca olyan láncreakciót indított el, amely teljesen szétzilálta a korábbi status quót. A harcba később afroamerikai és fehér bandák is bekapcsolódtak, megtalálták a kapcsolatot a külső „utcai" gengekkel, és a heroin mellett más anyagokkal is foglalkozni kezdtek. Ezzel a büntetés-végrehajtási intézetek belső világa gyakorlatilag kicsúszott a személyzet kontrollja alól, tömegessé vált a brutális

erőszak, gyakori lett a börtönlázadás. A börtönbeli szervezett bűnözés e formája más jellegű problémákkal szembesíti a börtönrendszereket, mint a keresztapák fogva tartása. E különbségek a következőkben foglalhatók össze;

– a gengek hatóköre az intézeten belülre koncentrálódik, „nagypolitikai", gazdasági jelentősége csak áttételes;

– a gengek tevékenysége, az említett szubkulturális, etnikai gyökereik miatt, a börtönpopuláció jelentős részét érinthetik, nem izolálhatóak olyan módon, mint a keresztapák, illetve azok szűk környezete;

– amennyiben a keresztapák fogva tartásával kapcsolatos őrzésbiztonsági problémákra az a jellemző, hogy ritkán következnek be, de akkor súlyosak, a börtöngengek tevékenysége az intézetek mindennapi életére van negatív hatással;

– amíg az alvilág vezetőinek szökésére, szabadítására, likvidálására tett kísérletek a személyi állomány tagjait veszélyeztetik elsősorban, addig a gengháborúk szándékolt áldozatai a fogvatartottak közül kerülnek ki.

Nem véletlen, hogy előadásomban viszonylag nagy teret szenteltem a nemzetközi tapasztalatok értékelésének. A szervezett bűnözés és annak börtönrendszert érintő vonatkozásai a jelen pillanatban még nem jelentenek megoldhatatlan problémát.

Ugyanakkor a vonatkozó bűncselekmények számának ugrásszerű növekedése az elmúlt években arra utal, hogy előbbutóbb nőni fog azoknak a fogvatartottaknak a száma, akik ilyen szempontból veszélyt jelentenek. Noha az alvilág igazán jelentős figurái csak kis számban fordulnak elő intézeteinkben – úgy vélem, szabadon vannak –, a második-harmadik vonalbeli bűnözők száma nem elenyésző. Ezek a fogvatartottak, mint professzionális bűnözők, a kriminális csoportok végrehajtó emberei, nemhogy nem riadnak vissza az erőszaktól, hanem azt mint a hétköznapi kommunikáció eszközét alkalmazzák. Az ilyen fogvatartottak számának növekedése összhangban van azzal az évek óta megfigyelhető trenddel, hogy a börtönpopuláció abszolút számokban megfigyelhető csökkenése az elítéltek összetételének módosulásával jár együtt: növekedik a „kemény", a büntetésvégrehajtással együttműködni nem hajlandó személyek aránya. Néhány adat annak alátámasztására, hogy a jelenlegi börtönnépesség „súlyosság" szerinti megoszlása nem irigylésre méltó: a legsúlyosabb büntetés-végrehajtási fokozatban, a fegyházban az elítéltek 32,9%-át, a legenyhébb, fogház fokozatban csupán 9,2%-át tartják fogva. A jellemző bűncselekmények tekintetében emberölés bűntettét a fogvatartottak 12,9%-a (1400) követte el (vagy vádolják vele – előzetesek esetében). Nagyjából ekkora (12,2%) azok aránya is (1400-1500 az elítéltek körében), akik 10 évnél hosszabb büntetést töltenek.

A mai napig a szervezett bűnözéssel szoros összefüggésben álló rendkívüli esemény nem történt, egy nemrégiben külső segítséggel végrehajtott szökést azonban komoly figyelmeztetésként értékelünk. Ez az esemény olyan, kevésbé szigorúan őrzött objektumból történt, ahol a fogvatartottak szökésének valószínűsége – azok összetételéből adódóan – nagyon alacsony. Ezért a szökést segítőknek nem kellett komoly akadályokat leküzdeniük, az intézetbe könnyedén behatoltak, az őrséget a szabadítás váratlanul és felkészületlenül érte. Feltételezhető azonban, hogy hasonló cselekményekkel magasabb biztonsági fokozatú intézmények esetében is számolnunk

kell, az őrzési rendszernek nemcsak a kijutást, de a behatolást is meg kell akadályoznia.

Azoknak a fogvatartottaknak, akik valamilyen szempontból súlyosan veszélyeztetik a büntetés-végrehajtás biztonságát, különleges biztonsági körletet hoztunk létre, melynek kialakítása, őrzési rendszere, napirendje biztosítja a szükséges izolációt, és nagyban csökkenti egy sikeres szökés valószínűségét. E körlet léte nem kizárólag a szervezett bűnözés elleni intézkedés, de adott esetben e területen is eredményesen alkalmazható. A különleges biztonságú körlet nem fegyelmezési, büntetési eszközként szolgál, kizárólagos célja a büntetés-végrehajtás biztonságának fenntartása. Ezért az itt fogva tartottakat ugyanazok a jogok illetik meg, mint az egyéb intézetekben büntetésüket töltőket.

A kábítószerek elterjedése, bár előfordul a börtönökben is, még messze nem érte el a „kritikus tömeget". Kialakult hálózatról semmiképpen sem beszélhetünk. Az sem látszik valószínűnek, hogy a börtönbeli kábítószerpiac már meglévő struktúrákra épülne rá, mint az az említett amerikai példában történt. Jelenleg 170 olyan személyt tartunk fogva, akinek jellemző bűncselekménye kábítószerrel kapcsolatos (visszaélés kábítószerrel, kóros szenvedélykeltés), ez a teljes populáció 1,3%-át teszi ki. Ez az adat két szempontból félrevezető. Egyrészt azért, mert statisztikai rendszerünk csak a jellemző, több bűncselekmény esetén a legsúlyosabbat tartja nyilván. Másrészt egyáltalán nem biztos, hogy a börtönbéli kábítószerrel kapcsolatos cselekményeket olyanok követik el, akinek eredeti bűncselekménye is kábítószerrel kapcsolatos.

A külföldi állampolgárok száma folyamatos növekedést mutat. 1993-ban (amióta ez a statisztikában megjelenik) 384, 1994-ben 502, jelenleg 576 idegen állampolgárságú fogvatartottunk van. E csoportban jóval magasabb a kábítószerrel kapcsolatos bűncselekményekért elítéltek aránya. Az említett 1,3%-os teljes populációra vonatkozó adathoz képest, a külföldiek 13,5%-ának jellemző bűncselekménye kábítószerrel kapcsolatos, vagyis az arány tízszeres. Még jellemzőbb adat, hogy az összes drogos bűncselekményért fogva tartott személy 45,8%-a idegen állampolgárságú. Így erre a populációra fokozott figyelmet kell fordítani ebből a szempontból.

A büntetés-végrehajtás számára a legnehezebb feladat abból adódik, hogy a szervezett bűnözés és az ebben érdekelt bűnözők fogva tartása a biztonság fokozását követeli meg. A társadalom, a közvélemény ilyen irányú nyomása is jól érzékelhető. Ezzel párhuzamosan azonban nem adhatjuk és nem adjuk fel a börtönök normalizációjának célkitűzését, azt a törekvést, hogy a szabadságvesztés ideje alatt a fogvatartott a lehető legkevésbé szakadjon el a civil élettől. A büntetés-végrehajtási rendszernek garantálnia kell a jogszabályok által megkövetelt jogok biztosítását, függetlenül attól, hogy ki, milyen bűncselekményt követett el, vagy a közvélemény mennyire ítéli el ezért. Álláspontunk szerint a biztonság és a humanizáció nem ellentétes fogalmak. Éppen ellenkezőleg, a korrekt, következetes és emberséges követelménytámasztás minden egyéb biztonsági módszernél, technikánál hatékonyabb a fogvatartottak túlnyomó részével szemben.

Talán a közvélemény számára nem evidens, hogy egy büntetés-végrehajtási

rendszer nem akkor működik optimálisan, ha minden fogvatartottat a lehető legmagasabb, hanem akkor, ha a kategóriájához, veszélyességéhez képest a még szükséges biztonsági feltételek között tartanak. Ezért kiemelt jelentősége van a *rizikó* értékelésének, a *kategorizálásnak* és a differenciált őrzésnek. Ugyancsak tévhit, hogy az őrzés biztonsága és a rezsim jellege, „keménysége" ugyanazon fogalmak. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a kettőt külön kell választani, szakmai hiba, ha a biztonsági fokozat (melyet a mi rendszerünkben őrzési csoportnak neveznek) szigorodásával párhuzamosan a rezsim korlátozó, büntető karaktere is arányosan növekszik. Ezt az alapelvet érvényesnek tartjuk a szervezett bűnözők fogva tartásával kapcsolatban is azzal a kitétellel, hogy ezekben az esetekben a biztonsági szempontokra a fogva tartásnál, előállításnál, szállításnál fokozott figyelmet fordítunk.

A személyi állomány szervezett bűnözők általi korrupciójával kapcsolatban egyelőre nincsenek említésre méltó negatív tapasztalataink. Évi 5-8 esetről tudunk, de valószínűleg ennél jóval több van. Bízva kollégáink erkölcsi, szakmai tartásában, reméljük, hogy ez így is marad. Félő azonban, hogy a dolgozók rossz szociális helyzete és a könnyű pénzhez jutás csábítása egyes esetekben problémát okoz. Ezért van alapvető jelentősége, hogy a személyi állomány jövedelmi helyzetét normalizáljuk, szinten tartsuk, ezáltal csökkentsük annak lehetőségét, hogy a bévés dolgozó csupán egzisztenciális okokból kényszerüljön együttműködni a bűnözőkkel. Nem minden esetben szerencsés az sem, hogy a dolgozók privát őrző-védő cégeknél vállalnak munkát.

Köztudott, hogy ezen vállalkozások egy része kötődik kriminális szerveződésekhez. A szociális biztonság javításával ezen esetekben is határozottabban lehetne fellépni.

Nézetünk szerint a büntető igazságszolgáltatás egységes rendszerként működhet hatékonyan, és annak szerves része a büntetés-végrehajtás is. Gyakran hallani: egy bizonyos ügyben minél előbb, gyorsan készüljön el a vádirat, szülessen mielőbbi, gyors ítélet, és kész. Ennyit vár el a közvélemény. Sokszor még a szakmai közvélemény is. Pedig ez tévedés. E folyamatból nem szorulhat ki a büntetés-végrehajtás, hiszen ekkor kezdődnek igazán a tennivalók, amelyekről – igaz – az állampolgárok jóval kevesebbet tudnak. Ha a szervezett bűnözés elleni harc – teljesen jogosan – prioritást élvez, akkor ennek feltételeit, anyagi, technikai hátterét a rendszer teljes vertikumában meg kell teremteni. Jelenlegi intézményrendszerünk, technikai felszereltségünk nem elégséges ahhoz, hogy megfelelő szinten biztosítsa a várhatóan növekvő számú szervezett bűnöző korszerű, biztonságos fogva tartását olyan módon, hogy az a jogszabályok által támasztott követelményeknek is megfeleljen. Bízunk benne, hogy az ilyen irányú elkerülhetetlen fejlesztésekhez nem hiányoznak majd a szükséges források. A másik igen lényeges elem a szakmai kommunikáció javítása az érintett szervezetek között, amely folyamathoz, úgy vélem, efféle tanácskozások is nagyban hozzájárulnak.

Huszár László–Tari Ferenc